

ՄԱՏԵՆԱԳՐԱԿԱՆ

ՎԱՐՔ ՄԱՇՏՈՑԻ ԵՒ ԱԳԱԹԱՆԳԵՂՈՍ

Զ. — Վարք Մաշտոցի, տող 613-617

Որով անդէն յական թօթափել վայրենամիտ և դատարկասուն և անասնադարոյ աշխարհն Աղուանից մարգարէագէտք և առաքելածանօթք և աւետարանածառանգք լինէին և ամենայն աւանդելոցն Աստուծոյ ոչ իւրք անտեղեակք:

Է. — Վարք Մաշտոցի, տող 700-710

Ապա դարձեալ յետ այնպիսի առաւել բարձրագոյն վարդապետութեանն, սկսեալ երանելւոյն Մաշտոցի ճառս յաճախագոյնս, դիւրապատուս, շնորհադիրս, բազմադիմիս ի զօրութենէ և ի հիւթոյ գրոց մարգարէականաց կարգել և յօրինել ի ամենայն ճաշակօք աւետարանական հաւատոցն ճշմարտութեան, յորս բազում նմանութիւնս և օրինակս ի յանցաւորացս աստի, առաւելագոյն վասն յարութենական յուսոյն առ ի հանդերձեալսն՝ յերկրեալ կազմեալ, զի հեշտընկալք և դիւրահասոյցք տխմարագունիցն և մարմնական իրօք զբողբոցն լինիցին, առ ի սթափել և զ[ու]արթ[աց]ուցանել և հաստահիմն առ ի խոստացեալ աւետիսն քաջալերել:

Կարծէ նկատել որ Ագաթանգեղոսի այս պարբերութենէն առաջ նախորդը կը վերջանար «գամենայն աւուրս կենաց իւրոց լուսաւորեք» անկատար անցեալով. յաջորդ պարբերութիւնը նոյնպէս անկատարով կը սկսի «առանց պաշտօնութեան ՏԱՆԵՐ», և կը թուի շարադրութեան հարազատ շարունակութիւնն ըլլալ: Ըստ այսմ, վերագրեալ պարբերութիւնը ընդմիջարկութիւն մըն է յայտնապէս, նպատակ ունենալով աւելի բարձրացնել Ս. Գրիգոր Լուսաւորչի գործունէութիւնը:

Վարք Մաշտոցի, շար. տող 711-726

Եւ այնպէս յամենայն կողմանս Հայոց, Վրաց և Աղուանից գամենայն ժամանակս կենաց իւրոց, գամառն և զձմեռն, զաւր և զգիշեր անվեհեր և առանց յապաղելոյ իսկ իւրով աւետարանական և ողջապատում գնացիւքն առաջի թագաւորաց և իշխանաց և ամենայն հեթանոսաց՝ անընդդիմակաց ի հակառակորդաց՝ գամենափրկչին Յիսուսի անուն կրեաց

Զ. — Ագաթանգեղոս, յօդ. 840

Որով անդէն յական թօթափել վայրենամիտքն և դատարկասունքն և անասնադարոյ աշխարհարնակքն վաղվաղակի մարգարէագէտք և առաքելածանօթք և աւետարանածառանգք լինէին, և ամենայն աւանդելոցն Աստուծոյ ոչ իւրք անտեղեակք:

Է. — Ագաթանգեղոս, յօդ. 886

Ապա յետ այնպիսի գործոց դարձեալ առաւել բարձրագոյն վարդապետութեամբ սկսեալ երանելւոյն Գրիգորի ճառս յաճախագոյնս զժուարպատուս, առկա խորիմացս դիւրաւուրս բազմադիմիս շնորհադիրս, յարդարեալս ի զօրութենէ և ի հիւթոյ գրոց մարգարէականաց, լի ամենայն ճաշակօք կարգեալս և յօրինեալս աւետարանական հաւատոցն ճշմարտութեան: Յորս բազում նմանութիւնս և օրինակս յանցաւորաց աստի, առաւել վասն յարութենական յուսոյն առ ի հանդերձեալսն յերկրեալ, զի հեշտընկալք և դիւրահասոյցք տխմարագունիցն և մարմնական իրօք զբողբոցն լինիցին, առ ի սթափել զուարթացուցանել և հաստահիմն առ խոստացեալ աւետիսն քաջալերել:

Ագաթանգեղոս, յօդ. 843-844

Զամենայն ժամանակս կենաց իւրոց գամառն և զձմեռն, զաւր և զգիշեր, անվեհեր առանց յապաղելոյ իւրով իսկ աւետարանական և ողջ(ուն)ապատում գնացիւքն, առաջի թագաւորաց և իշխանաց և ամենայն հեթանոսաց՝ անընդդիմակաց ի հակառակորդաց գամենափրկչին անունն Յիսուսի կրեաց, և գամենայն ոգի աստուածազգեստս և ոգեղէնս վառեաց:

յանձին: Եւ զամենայն ոգի քրիստոսազգեստ և հոգեղէն վառեաց, և բազում բանդականաց և կալանաւորաց և տաղնապետաց ի բռնաւորաց թողութիւն արարեալ, կորզելով զնոսա անաւոր զօրութեամբ (ն) փառացն Քրիստոսի: Եւ բազում մուրհակս անիրաւագիրս անիրաւութեան պատառեաց, և բազում սգաւորաց և կարճամտելոց մխիթարական վարդապետութեամբն զակնկալութիւն յուսոյն ըստ յայտնութեան փառաց մեծին Աստուծոյ եւ փրկչին մերոյ Եիսուսի Քրիստոսի (նօթեաց) [նուանեաց] և զամենայն միանգամայն յաստուածապաշտութեան պայման անդր փոխեաց:

Վարք Մատթայի, տող 727-749

Եւ դարձեալ բազում և անհամար զունդս զունդս վանականաց ի չէնս և յանչէնս, դաշտականս և լեռնականս, անձաւամուտս և արգելականս բնակեցուցեալ հաստատէր: Զորս ընդ ժամանակս ժամանակս իւրով մարմնովն իսկ օրինակ ցուցեալ, առեալ զոմանս յաշակերտաց յիւրաքանչիւր մենաստանացն և երթեալ լեռնակեաց, սորամուտ, ծակախիթ եղեալ զաօրեական զկերակուրն խոտարուտ ճաշակօքն վճարէին: Եւ այլէս վշտակեաց տկարութեան զանձն տային, մանաւանդ որոց հայեցեալ ի մխիթարութիւն առաքելական բանիցն թէ «Յորժամ տկար եմ վասն Քրիստոսի, յայնժամ զօրացեալ լինիմ», և թէ «Լաւ ևս լիցի պարծել տկարութեամբս, զի բնակեսցէ յիս զօրութիւնն Քրիստոսի»:

Անդ էր այնուհետեւ չարքենայ գինւով այլ առաւելուլ հոգւով, և պատրաստել զսիրտս երգօք հոգեւորօք ի փառս և ի զովութիւն Աստուծոյ: Անդ կրթութիւն քաղցրութեամբ ընթերցուածոց հոգեպատում գրոց: Անդ քաջալերութիւն և յորդորական վարդապետութեան տա ի յառաջագէմ բնորութիւնն՝ պսակաճամբար քրիստոսադիր կիտին: Անդ ետալ հոգւով աստուածապաշտ ծառայութեամբ: Անդ ազօթ աղերասլիք եւ պալլասմէ փառելիք և խնդրուածք հաշտեցուցիչք վասն ամենեկնացն կենաց առ մարդասէրն Աստուած:

Եւ բազում բանդականաց և կալանաւորաց և տաղնապետաց ի բռնաւորաց փրկութիւն արարեալ, կորզելով զնոսա անաւոր զօրութեամբ փառացն Քրիստոսի, և բազում մուրհակս անիրաւագիրս անիրաւութեան պատառեաց: Եւ բազում սգաւորաց կարճամտելոց մխիթարական վարդապետութեամբն զակնկալութիւն յուսոյ ըստ յայտնութեան փառաց մեծին Աստուծոյ և (ամենա)փրկչին Եիսուսի Քրիստոսի նուանեաց, և զամենայն միանգամայն յաստուածապաշտութեան պայման անդր փոխեաց:

Ագաթանգեղոս, յօդ. 845-848

Եւ դարձեալ բազում և անհամար զունդս զունդս վանականաց ի չէնս և յանչէնս, դաշտականս և լեռնականս, անձաւամուտս և արգելականս բնակեցուցեալ հաստատէր . . (845):

Եւ ինքն ընդ ժամանակս ժամանակս յանապատ լերինս ելանէր, ուր և ինքեան իւրով անձամբն իսկ օրինակ ցուցանէր: Առեալ զոմանս ոմանս յաշակերտացն յիւրաքանչիւր մենաստանաց երթեալ, լեռնակեաց, մենակեաց, սորամուտ, ծակախիթ եղեալ, և զաօրեական խոտարուտ ճարակօք վճարեալ: Եւ այսպէս վշտակեաց տկարութեան զանձինս տուեալ, մանաւանդ որոց հայեցեալ ևս ի մխիթարութիւն առաքելական բանիցն, թէ «Յորժամ վասն Քրիստոսի տկարանամ՝ յայնժամ զօրացեալ լինիմ», և թէ՛ «Լաւ ևս լիցի պարծել տկարութեամբս, զի բնակեսցէ յիս զօրութիւնն Քրիստոսի» (846):

Անդ էր այսպէս չարքենայ գինւով, այլ առաւելուլ հոգւով, և պատրաստել ըզսիրտս երգօվք հոգեւորօք ի փառս և ի զովութիւն Աստուծոյ: Անդ կրթութիւն քաղցրութեամբ ընթերցուածոց հոգեպատում գրոց: Անդ քաջալերութիւն յորդորական լուսաւոր վարդապետութեան, առ ի յառաջագէմ բնորութիւն պսակահամբար քրիստոսադիր կիտին: Անդ ետալ հոգւով աստուածապաշտ ծառայութեամբ: Անդ ազօթ աղերասլիք և պողատանք փարելիք և խնդրուածք հաշտեցուցիչք վասն ամենեկնացն կենաց առ մարդասէրն Աստուած (847):

Եւ նսովին հոգեկրօն արուեստիւն հանէր աւուրս բազումս յանապատ տեղիս, մինչև ազդ լինէր յերիցանց . . .

Ը. — Վարք Մաշտոցի, տող 730—803

Իսկ արդ յորժամ լսիցեմք, եթէ ասկաւ Յիսուս առնել և ուսուցանել, ապաքէն առնէ և ուսուցանէ, և ոչ եթէ զի պարզեցեցէ՝ իմանալի է։ Եւ բարեխօսելն նորա վասն սրբոց և բարեխօսել Հոգւոյն Սրբոյ՝ առ ի վարդապետելոյ մեզ զի ընդ միմեանց բարեխօսիցեմք, եւ ոչ եթէ առ բարձրագոյն ոք Միածնին կամ Հոգւոյն Սրբոյ բարեխօսելն գիտելի է, քանզի միապատիւ է աստուածականն և ոչ բազմարար։

Իսկ երանելի առաքելոյն ընկալեալ ի վարդապետութենէ ճշմարտութեանն՝ նախ կարօտական անձանցն մատակարարէին, և ապա աշակերտացն բարձեալ տանէին։ Երբեմն առանձինն և երբեմն ժողովովքն գումարելովք զփառսն Քրիստոսի առաւելովքն բարձրացուցանէին։ Քանզի առաւել օգտակար իսկ է յամենայն աշխարհակիր զբօսանաց առանձինն սահմանել և միայն աստուածապաշտութեան պարապել, զոր և մարգարէքն գործէին, որք ի լերինս և յանապատս և ի փապարս վիճաց՝ դաստուածեղէն կրօնիցն զժառայութիւնսն հարկանէին։

Նոյնպէս և ամենայն հարքն, որք յաջորդեցան յառաքելական կանոնաց, կրեալ անձամբք զլուսութիւնս բերէին վերջնաց օրինակ. ուստի երանելիս այս բարձեալ բերէր զաւանդելոցն պատիւ, և ամենայն մատուցելոց առ նա զնոյն պատուիրեալ գուշակէր։ Եւ այնպէս յառաջ ամենայն աստուածեղէն գանձուցն վայելչութեամբք լցեալք պարարտացեալք խաղացեալք գային, ի բազում ժամանակս նսովին ի նոյն կանխեալք ի նմին հանապազօրդեալք։

Թ. — Վարք Մաշտոցի, տող 847—859

Բայց թէպէտեւ միայնաւորութեան տրամութիւն չթողոյր զուարթանալ, սակայն զաւետարանական զընթացսն և ըզվերակացութիւնն սրբոյ եկեղեցւոյ՝ շնորհօքն Աստուծոյ առանց պակասութեան տանէր, և առաւել փութայր գուն եղեալ

Եւ նսովին հոգեկրօն արուեստիւն հանեալ աւուրս բազումս յանապատ տեղիս, յսկուսն Եփրատական գետոյն . . . (848)։

Ը. — Ագաթանգեղոս, յօդ. 852—853

Իսկ արդ՝ յորժամ լսիցեմք, եթէ ասկաւ Յիսուս առնել և ուսուցանել, ապաքէն առնել՝ զի ուսուցէ, և ոչ եթէ զի պարզեցեցի, իմանալի է. և բարեխօսելն նորա վասն սրբոց, և բարեխօսել Հոգւոյն Սրբոյ՝ առ ի վարդապետելոյ մեզ, զի ընդ միմեանց բարեխօսիցեմք, և ոչ եթէ առ բարձրագոյն ոք Միածնին կամ Հոգւոյն Սրբոյ բարեխօսելն գիտելի է, քանզի միապատիւ է աստուածականն, և ոչ բազմարար։ Իսկ երանելի առաքելոցն ընկալեալ ի վարդապետութենէ ճշմարտութեանն՝ նախ կարօտական անձանցն օգուտ մատակարարէին, և ապա օրինակ աշակերտելոցն բարձեալ տանէին, երբեմն առանձինն, և երբեմն ժողովովք գումարելովք՝ զփառսն Քրիստոսի առաքելովքն բարձրացուցանէին։

Քանզի առաւել օգտակար իսկ է յամենայն աշխարհակիր զբօսանաց առանձինն սահմանել, և միայն աստուածապաշտութեան պարապել։ Չոր և մարգարէքն յառաջագոյն գործէին, որք ի լերինս և յանապատս, յայրս և ի փապարս վիճաց զաստուածեղէն կրօնիցն զժառայութիւն հարկանէին։ Նոյնպէս և ամենայն հարքն որ յաջորդեցան, յառաքելական կանոնացն կրեալ՝ ինքեանք անձամբ բերէին օրինակ վերջնաց։ Ուստի և երանելիս այս բարձեալ տանէր զաւանդելոցն պատիւ, և ամենայն մատուցելոց առ նա զնոյն պատուիրեալ գուշակէր։ Եւ այնպէս յառաջ, ամենայն աստուածեղէն գանձուցն վայելչութեամբք լցեալք պարարտացուցեալք ամեթութեամբք զամենեւեան՝ խաղացեալ գայր ի բազում ժամանակս, և նսովին ի նոյն կանխեալ և ի նմին հանապազօրդեալ։

Թ. — Ագաթանգեղոս, յօդ. 887, 888

Չաւետարանական ընթացսն և զվերակացութիւն եկեղեցւոյ սրբոյ՝ շնորհօքն Աստուծոյ առանց պակասութեան տանէր. և առաւել փութայր գուն եղեալ՝ զամենայն ոք յորդօրելով առ ի բարեացն քաջալերութիւն։

գամենեան յորդորելով առ բարեացն քա-
կ քաջութիւնս: Եւ զցայգ և զցերեկ պա-
հօք և աղօթիւք և ուժգին խնդրուածովք
և բարձրագոյն բարբառովք աստուածա-
դիր պատուիրանացն հրամանս յուշ առ-
նելով զգուշացուցանելով ամենայն մար-
դոյ, մինչև բազմագոյնս և զգթուարա-
գոյն վարուց կրթութիւնս, մանաւանդ
զի և զմտաւ իսկ ամէր՝ ըստ տէրութեան
հասակին՝ զօր վախճանին, Հատար քուն
աչաց և ոչ նիրհ արտեանաց մինչև հա-
տանել ի հանգիստ Տեառն:

Կարժէ արձանագրել որ Ագաթանգեղոսի մէջ Գրիգոր Լուսաւորչի առնչու-
թեամբ գտնուող այս հատուածին մեծագոյն մասը նայնութեամբ կը կարգացուի
Փաւստոսի մէջ ալ՝ Լուսաւորչի թոռան Գրիգորիսի վերաբերմամբ. այսպէս. «Զա-
ւետարանական ընթացան և զվերակացութիւն կկեղեցւոյ սրբոյ Հնորձօքն Աստուծոյ
առանց պակասութեան տանէր. առաւել ևս փութայր, զուն կղեւ յորդորելով զա-
մենեանս առ ի բարեացն քաջալերութիւն, զցայգ և զցերեկ պահօք և աղօթիւք և
ուժգին խնդրուածովք և բարձրակալ կատարման հաւատովքն՝ մերձաւորաց և հեռա-
ւորաց զհոգեւոր եւանդն ամէր» (Գ. Գ.):

Ժ. — Վարք Մաշտոցի, տող 914-942
Որում գէպ լինէր յետ վախճանի
սրբոցն բազում և ազգի ազգի վարձու-
թեանց և կապանաւոր վշտաց, մեկուկուր
մենամարտիկ՝ երկպառական բռնութեանն
ի Տիգրան քաղաքի վասն Քրիստոսի յաղ-
թութեամբ տարեալ համբերեալ, վասն
սրբոյ և զխոստովանողական անուն ժա-
ռանգեալ, ի նոյն վերակացութիւն դառ-
նայր յերկիրն Հայոց:

Իսկ բարեացապարտն վահանայ յան-
կաշտահաս կենաց ասպրնշական ցական
ամենեցուն լինէր որ աշխարհածնունդ
հայրենեացն սեպական որդի գտեալ,
Հնորձօքն Աստուծոյ մերոյ, մերձաւոր
կենակից վայելէր, և զի ըստ օրինակի
գրելոցս առ ի մէնջ հորքն ի կատարումն
դարձան:

Ոչ եթէ ի հին համբաւուց տեղեկա-
ցեալ և մատենագրեալ զայս կարգեցաք,
այլ որոց մեր իսկ ակնատեսն եղեալ կեր-
պարանցն և առնթրակաց հոգեւորա-
կան գործոց և լսող Հնորձապատում վար-
դապետութեանն, և նոցին արբանակ
ըստ աւետարանական հրամանացն: Ոչ

Զցայգ և զցերեկ պահօք և աղօթիւք
և ուժգին խնդրուածովք, և բարձրագոյն
բարբառովք զաստուածադիր պատուիրա-
նացն զհրամանսն յուշ առնելով զգուշա-
ցուցանէր ամենայն մարդոյ: Զտայր քուն
աչաց, և ոչ նիրհ արտեանաց, և ոչ հան-
գիստ իրանցն, մինչև հասանել ի հան-
գիստ Տեառն:

Ժ. — Ագաթանգեղոս, յօդ. 13, 897-9

Որ համբերութեամբ բազում և ազգի
ազգի փորձութեանց և կապանաւոր վշտաց
մենակուր մենամարտիկ երկպառական
բռնութեան յԱրտաշատ քաղաքի վասն
Քրիստոսի յաղթութեամբ տարեալ, սրբոյ
զվկայ անուն ժառանգեալ, որ ի մահ
հասեալ մտեալ, և կամօքն Աստուծոյ
այսրէն դարձեալ ի վերակացութիւն դառ-
նայր յերկիրս Հայոց: Սա մտեալ ի դրունս
մահու՝ դարձեալ անտի կամօքն Աստուծոյ,
վարդապետութեանն Քրիստոսի պատգա-
մաւոր դեալ, յետ Աստուծոյ սքանչեւա-
գործ պատուհասին մարդասիրութեան:
Իսկ բարեացապարտն Տրդատ յանկարծա-
կամ՝ կենացն ասպրնշական ցանկալի ա-
մենեցուն լինէր, որ աշխարհածնունդ
հայրենեացն սեպական որդի գտանէր
Հնորձօքն Աստուծոյ, և յաւիտեանական
կենացն մերձաւոր լինէր (13):

Եւ արդ՝ քանզի ըստ օրինակի գրե-
լոցս առ ի մէնջ՝ ի կատարումն դարձու-
ցաք, ոչ եթէ ի հին համբաւուց տեղե-
կացեալ և մատենագրեալ զայս կարգեցաք,
այլ որոց մեզէն իսկ ակնատեսն եղեալ
կերպարանցն և առնթրակաց հոգեւո-
րական գործոցն և լսող Հնորձապատում
վարդապետութեանն, և նոցին արբան-
ակք ըստ աւետարանական հրամանացն:

սուտապատում եղեալ առ ի մերոց բանից զհօրէն իմոյ կարգեցաք, այլ զյաճախագոյնսն թողեալ և ի նշանաւոր գիտակացն քաղելով զհամառօտսն կարգեցաք, որք ոչ միայն մեզ այլ և որ զմատենսն ընթեռնուն՝ յայտնի է: Քանզի չէաք իսկ հանդուրժողք զամենայն արարեալսն զըտակաւ զիւրաքանչիւրսն, այլ ի դիւրագոյ՝ և և հեշտագոյնս, յառաքելական անդր զանձինս պատասպարեցաք, որոց անցեալ զբաղմախոռնարգաւթօք սրբոցն, առ ի մանրակրկիտ առնելոյ՝ զկարեւորագոյնս պատմելոյ, զհանգամանս ասացաք, ոչ ի պատիւ ինչ բնութիցն Աստուծոյ որք ամենապարծ և կենդանատուր խաչիւն ծանուցեալք յարգեցան, այլ յօրինակ քաջալերիչ հոգեւոր ծննդոց իւրեանց և որք նոքօք աշակերտելոց իցեն յազգս աղգաց:

Ոչ սուտապատում ճարտարախօս եղեալ առ ի մերոց բանից, այլ զյաճախագոյնսն թողեալ և ի նշանաւոր գիտակաց քաղելով՝ զհամառօտսն կարգեցաք, որք ոչ միայն մեզ, ով թագաւոր, այլ յսրժամքո առաջի զմատենանդ ընթեռնուցուն՝ յայտնի է (897):

Քանզի չէաք իսկ հանդուրժող զամենայն արարեալս սրբոցն զտակաւ զիւրաքանչիւրսն նշանակել, այլ ի դիւրագոյն և ի հեշտագոյն յառաքելական անդր զանձինս պատասպարեցաք, որոց անցեալ զբաղմախոռնարգաւթօք սրբոցն առ ի մանրակրկիտ առնելոյ՝ զկարեւորագոյնսն և զօգտակարագոյնսն պատմեցաք (898):

Ուստի և մեր առեալ հանդոյն աւագաք, ոչ ի պատիւ ընտրիւցն Աստուծոյ, որք ամենապարծ և կենդանատուր խաչիւն ծանուցեալք յարգեցան, այլ յօրինակ քաջալերիչ հոգեւոր ծննդոց իւրեանց, և որք նոքօք աշակերտելոց իցեն յազգս աղգաց, ըստ բանի հոգեւորական երգչին որ ասէ (899):

Վերագրեալ տուեալներու հիման վրայ, կրնայ ընդունելի համարուիլ անծանօթ ձեռքի մը միջամտութեան առկայութիւնը Ազոթանդեղոսի մէջ: Կրնայ կասկածուիլ նոյն ձեռքին միջամտութիւնը նաև Փաւստոսի մօտ. նկատի ունենալով Մաշտոցի վարքին 338-351 տողերը և Փաւստոսի 38-39 էջերն ալ (Գ. Ժ.):

(Վերջ)

Ն. ԱՐԲ. ԾՈՎԱԿԱՆ

